

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2020|023 VAN 9 JULI 2020

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS MONUMENT VAN HET WEERSTANDSNEST WALDERSEE UIT DE TWEDE WERELDOORLOG IN KOKSIJDE, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER MATTHIAS DIEPENDAELE VAN 8 JUNI 2020

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 9 juli 2020 volgend advies uit:

1. De VCOE ontving op 8 juni 2020 een adviesvraag van Matthias Diependaele, minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed, over de voorlopige bescherming als monument van het weerstandsnest 'Waldersee' in Koksijde. De commissie spreekt zich in dit advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming, met name: (a) het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan en (d) het inhoudelijk dossier met inbegrip van de documentatiebijlage en de criterionota '*De Atlantikwall. Duitse bunkers uit de Tweede Wereldoorlog*'.
2. Voorliggend beschermingsvoorstel betreft het Duitse weerstandsnest 'Waldersee' uit de Tweede Wereldoorlog. Hoewel ad hoc voorgelegd voor advies, kadert het beschermingsvoorstel in het ruimere thema 'Erfgoed van de Tweede Wereldoorlog'. De site is gelegen in de Zeebermduinen in Koksijde (Oostduinkerke) en maakte deel uit van de langs de Belgische kust opgetrokken steunpunten van de *Atlantikwall*. De commissie merkt op dat de werkgroep Moderne Fortificatie van de Simon Stevinstichting het weerstandsnest reeds eerder als beschermenswaardig beoordeelde. Omwille van geformuleerde bezwaren werd het dossier in 2007 evenwel niet mee opgenomen in het thematisch beschermingspakket *Atlantikwall*. De opstart van de nieuwe beschermingsprocedure kwam er na vraag van de gemeente Koksijde.

De commissie vindt het positief dat het weerstandsnest Waldersee alsnog voor bescherming wordt voorgedragen. Bovendien waardeert de commissie dat het goed gedocumenteerd dossier uitgaat van grondig thematisch en historisch onderzoek. Aan de basis ligt een criterionota die het overzicht geeft van beschermde Duitse bunkersites uit de Tweede Wereldoorlog en uitvoerig stilstaat bij de historische context en bouwtypologische aspecten van het *Atlantikwall*-programma. De criterionota definieert vervolgens de erfgoedwaarden en selectiecriteria op basis waarvan dergelijke oorlogssites gewaardeerd en geselecteerd kunnen worden. Hierbij wordt evenwel niet gespecificeerd in welke mate dit type weerstandsnest het reeds beschermde bunkerbestand van de *Atlantikwall* versterkt, aanvult of vervolledigt. Het thematisch overzicht beperkt zich tot enkel de opsomming van alle beschermde Duitse bunkers en bunkersites uit de Tweede Wereldoorlog. Nochtans geldt weerstandsnest Waldersee als één van de best bewaarde steunpunten van dit type en enkele aanwezige verdedigingswerken zouden nergens anders langs de Belgische kust voorkomen. De commissie vraagt aldus te duiden welke plaats weerstandsnest Waldersee specifiek inneemt in het thematisch pakket *Atlantikwall*. In functie hiervan suggereert de commissie om de sites van de *Atlantikwall* af te zonderen in de overzichtslijst van de criterionota en uit te splitsen naar type verdedigingswerk.

In datzelfde verband vraagt de commissie zich af in hoeverre voor het beschermingspakket *Atlantikwall* wordt gestreefd naar een afgerond en representatief geheel van de diverse types verdedigingswerken. De criterionota merkt namelijk op dat er '*in Vlaanderen nog heel wat*

waardevolle Duitse bunkersites uit de Tweede Wereldoorlog zijn, die niet met een bescherming zijn gevat en dat slechts *'een deel van de meest waardevolle bunkers of bunkersites van de Atlantikwall'* definitief als monument is beschermd. Dit veronderstelt tevens dat nieuwe beschermingsvoorstellen systematisch afgewogen dienen te worden aan de reeds beschermde en niet-beschermde Duitse bunkersites langs de Belgische kust. De commissie vraagt te verduidelijken of nog andere bunkersites voorgedragen zullen worden ter aanvulling van het beschermingspakket *Atlantikwall* en – bij uitbreiding – het 'Erfgoed van de Tweede Wereldoorlog'.

3. Artikel 1 van het ministerieel besluit legt de voorlopige bescherming als monument vast van het weerstandsnest Waldersee. Deze ca. 520 m brede site omvat verspreide militaire infrastructuur zoals een geschutkazemat, loopgraven, bunkers en mitrailleurposten, open beddingen en accommodatie voor manschappen. Ook in de ondergrond bewaarde sporen en structuren worden in de bescherming opgenomen. Gelet op de dynamische duinencontext, waarbij ondergrondse structuren op termijn vrij kunnen komen te liggen terwijl op heden zichtbare relictten onder zand verdwijnen, wordt geopteerd voor een monumentbescherming in plaats van een archeologische bescherming. De commissie kan dit ondersteunen.

Het artikel 1 van het beschermingsbesluit verwijst tevens naar het afbakeningsplan en de fotoregistratie die als bijlagen bij het beschermingsbesluit werden gevoegd. De afbakening gaat in de eerste plaats uit van alle kadastrale percelen waarin delen van het weerstandsnest waren aangelegd, samen met het westelijk deel van de niet-afgegraven duinen op het aanpalende domein van het Koningin Elisabethinstituut. In die laatste zone zouden zich nog twee Tobruks en andere restanten onder het zand bevinden. Dit ruime afbakenen van de historische en geografische context – met aandacht voor zowel boven- als ondergrondse relictten – ondersteunt volgens de commissie de ensemblewaarde en draagt bij tot de leesbaarheid van de gehele site.

De commissie stelt vast dat ook de uiterst noordwestelijke duinstrook op het openbaar domein gevat wordt door de afbakening. Aan deze zijde vertoont een gegeoreferende luchtfoto van 25 maart 1944 een oorspronkelijk harde grens (prikkelraadversperring). Deze historische grens dient in het inhoudelijk dossier als referentie voor de situering van de diverse militaire onderdelen ten opzichte van de toenmalige duinvoet. Het is de commissie onduidelijk of de noordwestelijke afbakening van de bescherming samenvalt met deze oorspronkelijke grenslijn. Gelet op de historisch-topografische duiding van de beschreven relictten acht de commissie het wenselijk dat de afbakening aan deze zijde effectief overeenstemt met de toenmalige duinvoet.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, archeologische en architecturale waarden die de bescherming van het weerstandsnest verantwoorden. Het is positief dat de motivering van de historische en architecturale erfgoedwaarden verwijst naar de selectiecriteria. Zo wordt de toetsing aan deze criteria in zekere mate transparant gemaakt. Bij de historische waarde vermeldt het besluit met name de zeldzaamheid als best bewaard gebleven Weerstandsnest aan de Belgische kust. De aanwezigheid van kenmerkende infanteriewerken en enkele uniek bewaarde *Regelbauten* – ingeplant in oorspronkelijk verband – maakt de site bovendien tot een representatief en authentiek ensemble.

Verder stelt de commissie vast dat de motivering van de historische waarde gewag maakt van de aanzienlijke impact die dergelijke bunkersites hadden op het dagelijkse leven van de lokale bevolking. Het inhoudelijk dossier en de criterianota verduidelijken dat de opbouw vaak werd uitbesteed aan lokale (onder)aannemers en er beroep werd gedaan op lokale arbeidskrachten, al dan niet verplicht tewerkgesteld. Ook hadden de verdedigingswerken een weerslag op de lokale

economie en bewegingsvrijheid van kustbewoners. Specifiek voor WN Waldersee gaat het besluit echter niet dieper in op lokale betrokkenheid. Er wordt niet geduid of het beschikbare bronnenmateriaal voor deze site het algemene beeld bevestigt. Ook het inhoudelijk dossier bevat hieromtrent geen verdere informatie. De commissie vraagt de motivering van de historische waarde op dit punt aan te vullen of te nuanceren.

De commissie ondersteunt de toekenning van de archeologische waarde. Doorheen de jaren zijn (delen van) bovengrondse constructies en stellingen door stuivend zand bedekt geraakt. Bovendien lijkt het volgens de commissie geen twijfel dat het bodemarchief waardevolle sporen bevat die nieuw inzicht kunnen opleveren in de aanleg, organisatie en bezetting van het weerstandsnest en de bevrijding van de regio.

Artikel 2 bevat tevens een uitvoerige beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken. De commissie vindt het positief dat het besluit de gedocumenteerde structuren in detail omschrijft en situeert op basis van een genummerd inplantingsplan geprojecteerd op de luchtfoto van 25 maart 1944 (ill. 9 in de documentatiebijlage). De commissie vraagt evenwel om bij aanvang van de beschrijving expliciet te verwijzen naar deze luchtfoto, alsook te onderzoeken of dezelfde nummering ingeschreven kan worden op het afbakeningsplan.

5. De beheersvisie voor het monument is opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen op maat van de site beogen het in situ behoud van de bovengronds en ondergronds gelegen relictten zonder dat de bescherming in de weg staat van natuurlijke verstuiwingsprocessen. De commissie waardeert dat een evenwicht gezocht wordt tussen natuurbeheer en het behoud en ondersteunen van de erfgoedwaarden. Het grootste deel van de afbakening situeert zich immers in natuurgebied en biologisch zeer waardevol gebied. Gelet op deze landschappelijke context gaat de commissie akkoord om niet systematisch in te grijpen wanneer zichtbare constructies verder verzakken. Natuurlijke aftakeling is in dit geval een verantwoorde beheersoptie.

De commissie vindt het tevens positief dat ingezet wordt op regelmatige monitoring. Naast evaluatie van de bouwfysische toestand zal dit ook nieuwe kennis opleveren over de opbouw en bezettingsgeschiedenis van het weerstandsnest. De commissie vraagt daarom de wetenschappelijke registratie van vrijgekomen relictten in te schrijven in beheersdoelstelling 5.

Inzicht in de opbouw en bezettingsgeschiedenis kan zich vertalen naar historische duiding, wat het draagvlak voor de bescherming ten goede komt. De commissie meent dat de site, als zeldzaam bewaard en zichtbaar ensemble, heel wat potentieel heeft op vlak van duiding en ontsluiting. Zo wijst het inhoudelijk dossier op de mogelijke inrichting van een uitkijkplatform en infopanelen, mits doordacht ingeplant. Tegelijk onderschrijft de commissie de noodzaak van strikte veiligheidsvoorzieningen en een beperkte toegankelijkheid in functie van de draagkracht van de site. De commissie acht het daarom wenselijk de maatregelen inzake een veilige duiding en ontsluiting verder te concretiseren in beheersdoelstellingen 8, 9 en 10.

6. De commissie ondersteunt artikel 4 van het ministerieel besluit dat de voorschriften formuleert voor de instandhouding en het onderhoud van het te beschermen monument.
7. De commissie kan zich tevens vinden in artikel 5 van het ministerieel besluit dat de opsomming bevat van de toelatingsplichten voor het te beschermen monument.
8. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een voorwaardelijk gunstig advies voor de voorlopige bescherming als monument van weerstandsnest Waldersee. De commissie vraagt in het bijzonder:

- De plaats van het weerstandsnest in het thematisch pakket *Atlantikwall* specifieker te duiden;
- Te verduidelijken of nog andere bunkersites voorgedragen zullen worden ter aanvulling van het beschermingspakket *Atlantikwall* en, bij uitbreiding, het 'Erfgoed van de Tweede Wereldoorlog';
- De afbakening uitdrukkelijk af te stemmen op de toenmalige duinvoet;
- De motivering van de historische waarde aan te vullen of te nuanceren voor wat betreft de impact van de bunkersite op de lokale bevolking;
- Bij de beschrijving van de erfgoedelementen en -kenmerken te verwijzen naar het genummerd inplantingsplan en te onderzoeken of deze nummering tevens ingeschreven kan worden op het afbakeningsplan;
- De wetenschappelijke registratie van vrijgekomen relictten op te nemen in beheersdoelstelling 5;
- De maatregelen inzake een veilige duiding en ontsluiting verder te concretiseren in beheersdoelstellingen 8, 9 en 10.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweydt

Voorzitter